

Jaxongir Begijonov-Andijon davlat universiteti “Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” kafedrası o‘qituvchisi

**AMALIY SAN’AT BADIY KULOLCHILIK TA’LIM
YO’NALISHINING AMALIY MASHG’ULOTLARIDA TALABALARNING
KREATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH**

Annotatsiya. Ushbu maqolada kulolchilik mashg’ulotlari jarayonida kreativlik, pedagog kadrlarning kreativ kompetentligini rivojlantirish, talabalarning innovatsion faoliyati, interfaol ta’lim, innovatsion ta’lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, talabalarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantiruvchi omillar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar. Kulolchilik, kreativlik, naqqoshlik, qobiliyat, interfaol metodlar innovatsiya, ta’lim.

*Jakhongir Begijonov - teacher of the "Fine Art and Engineering Graphics"
department of Andijan State University*

**DEVELOPMENT OF CREATIVE COMPETENCE OF STUDENTS
IN THE PRACTICAL LESSONS OF THE PRACTICAL ART ARTISTIC
POTTERY EDUCATION FIELD**

Asbtract. This article describes factors that develop creativity, creative competence of pedagogues, innovative activities of students, interactive education, innovative education and information and communication technologies, and creative abilities of students during pottery classes.

Key words. Pottery, creativity, painting, ability, interactive methods, innovation, education

Жахонгир Бегиджонов – преподаватель кафедры «Изобразительное искусство и инженерная графика» Андижанского государственного университета

**РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ
НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ ПРАКТИЧЕСКОГО ИСКУССТВА
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ГОНЧАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация. В данной статье описаны факторы, развивающие креативность, творческую компетентность педагогов, инновационную деятельность учащихся, интерактивное обучение, инновационные образовательные и информационно-коммуникационные технологии, творческие способности учащихся на занятиях по гончарному делу.

Ключевые слова. гончарство, творчество, живопись, умение, интерактивные методы, инновации, образование.

Kirish. Badiiy kulolchilik mashg'ulotlarida talabalarning kreativ kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonining metodologiyasi ta'limning quyidagi muhim tarkibiy qismlarini aniqlashga imkon beradi:

- o'quv materialining nazariy kursining amaliy qism bilan yaqin aloqasi;
- kulolchilik san'ati tarixini, tarixiy va madaniy markazlarning kulolchilik shakllarini qurishning o'ziga xos xususiyatlarini va badiiy kulolchilikning zamonaviy tendensiyalarini o'rganishning ahamiyati;
- analitik, tadqiqot va amaliy xarakterdagi mashqlar to'plamini ishlab chiqish zarurati;
- har bir o'quv topshirig'ining ijodiy vazifalarni hal qilishga qaratilganligi;
- badiiy kulolchilik obrazli tilining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan o'quv vazifalarini shakllantirish;
- vizual materialdan texnologik texnikalar, kulolchilik bezash usullari, tayyor mahsulotlar, fotosuratlar, ko'rgazmalar kataloglari va boshqalar bilan stendlar shaklida foydalanish;
- kulolchilik materiallari va texnologiyalarining badiiy tilining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan ekspressiv imkoniyatlarini amaliy o'zlashtirish;
- muammoli vazifalarni belgilash orqali talabalarning kreativ izlanishga bo'lgan ehtiyojini faollashtirish;
- talabalarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda kreativ kompetensiyani rivojlantirish usullarining o'zaro bog'liqligi;

- talaba uchun zarur bo'lgan badiiy kulolchilik sohasida professional badiiy, hunarmandchilik va pedagogik bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga qaratilgan mashg'ulotlarga kompleks yondashuvni qo'llash.

Adabiyotlar tahlili. XIX asrda O'rta Osiyoda tojik va o'zbek xalqlari o'rtasida kulolchilik juda keng rivojlanib G'ijduvon, Panjkent, Samarqand, SHahrisabz, Toshkent, Rishtonda kulolchilik markazlari paydo bo'ldi. Ular sopol idishlarini sirlab bezatishning o'ziga xos uslublarini vujudga keltirdilar. Ayniqsa, ishlab chiqarilayotgan kulolchilik mahsulotlarining sifatliligi, chiroyliligi, naqshlarining nafis va ta'sirchanligi bilan shuhrat qozondilar. 1930 yilda Toshkentda eksperimental kulolchilik va Samarqandda kulolchilik ustaxonalari ochildi. 1932 yilda Toshkentda o'quv-ishlab chiqarish ustaxonasi tashkil etilib u erda xalq amaliy san'ati ustalari, shu qatori kulollar tayyorlaydigan kurslar tashkil etildi (1943 yilda SHahrisabzda o'quv-ishlab chiqarish badiiy kombinati ishga tushdi). Kulolchilik sir-asrorlarini mashhur kulollar yoshlarga sitqidildan o'rgatdilar. Bular rishtonlik Uzoq SHermatov, Xolmat YUnusov, g'ijduvonlik Muhammad Siddiq, Usmon Umarov, toshkentlik Turob Miraliev, shahrisabzlik Rustam Egamberdiev, Karim Hazratqulov va boshqalar edi.

Tadqiqot metodologiyasi. Badiiy kulolchilik yo'nalishi talabalarni yuqori bilimli, malakali o'qituvchi bo'lib etishishida juda katta rol o'ynaydi. Badiiy kulolchilik mashg'ulotlarida yuksak badiiylik milliy an'anani rivojlantirishga, undan foydalanish, undagi kreativ amaliyot uslublarini joriy etish, tabiiy material bilan ishlash, talabalarda qunt va chidam, qadriyat, xalq amaliy san'atining qiziqarli, o'ziga xos turlariga jalb etish maqsadga muvofiqdir. O'rta asr badiiy kulolchiligini o'rgangan talabalar an'anaviy lagan, guldona va yangi shaklli bezak idishlar, portretlar, sovg'a buyumlar yaratadilar. Ularni bezashda o'simliksimon naqshlar bilan bir qatorda xayvon shakllari va yozuvli tasvirlardan mohirona foydalanadilar. Sopol material va bo'yoqlarni o'rganish yilidagi izlanishlar samarasi sifatida bir qator asarlar maydonga keladi.

Badiiy kulolchilik sharqning eng qadimiy va navqiron san'atidir. Kulolchilik qora loydan mo'jizakor go'zallik yaratgan SHarqning eng qadimiy va navqiron

san'atidir. Bu qora loy sahovat va halollik ehtiyojini o'z zimmasiga olgan farovonlik, to'kinlik, rizq-ro'zi, go'zallikni eng oliy ko'rinishi san'atining zaminidir.

Kulolchilik bilan dunyodagi barcha xalqlar shug'ullanadi. Ular o'ziga xos tomonlari bilan bir-biridan farq qiladi. O'zbek badiiy kulolchiligi uzoq tarixga, ajoyib an'analar, shakl, mazmun, ijodiy jarayon va o'ziga xos uslubga ega. Sopol buyumlar sodda bo'lsa-da, uning ko'rinishi qismlarining aniqligi, mutanosibligi, saqlanishi, naqshlarning badiiy joylashishi, shakl va mazmunning birligi, uyg'unligi o'zbek kulollarini jahonga tanitib kelmoqda. Kulolchilik hunari loydan piyola, kosa, tovoq, ko'za kabilarni tayyorlaydigan soha bo'lib, u uzoq tarixga ega. Maxsus tuproqni o'ta qizdirganda toshsimon bo'lib pishishini, undan har xil idishlar tayyorlashni odamlar juda qadimdan bilganlar. Ular avval loydan idishlar yasab, gulxanda qizdirib pishirganlar.

Tahlil va natijalar. Tuproq jahonning hamma erlarida bo'lgani uchun kulolchilik keng tarqalgan bo'lib, dastlab bu hunar bilan ayollar shug'ullanganlar. Kulolchilik tarixi miloddan avvalgi 3 ming yillikning boshlarida ixtiro qilingandan keyin kulolchilik bilan erkaklar shug'ullana boshlaganlar. Keyinchalik loydan yasalgan idish–tovoqlarni maxsus o'choq hamda xumdonlarda pishirganlar.

Neolit davrida idishlarning tagi uchlik qilib yasilib erga sanchib qo'yilgan. Enolit davrida esa SHarq mamlakatlarida hamda qadimgi Gretsiyada nafis kulolchilik idishlari rivoj etgan va me'morchilikda sopoldan foydalana boshlashgan. VIII-XII asrlarda kulolchilik O'rta Osiyoda yaxshi rivojlangan. Buni Afrosiyob va O'rta Osiyo mamlakatlaridan topilgan kulolchilik buyumlari isbotlab berdi. O'sha davrda O'rta Osiyo madaniyati tez sur'atda rivojlandi. YAngi ko'tarilish davri bo'ldi. Ko'pgina olim, yozuvchi va mutafakkirlar etishib chiqdi.

VIII—XII asrlarda kulolchilik O'rta Osiyoda yaxshi rivojlangan. Buni Afrosiyobda va O'rta Osiyoning boshqa erlarida topilgan kulolchilik buyumlari isbotlab berdi. O'sha davrda O'rta Osiyo madaniyati tez sur'atlar bilan rivojlandi. YAngi ko'tarilish davri bo'ldi. Ko'pgina olim, yozuvchi va mutafakkirlar, ya'ni Abu Ali ibn Sino, Beruniy, Firdavsiy, Ro'dakiylar etishib chiqdi. Butun dunyoga

mashhur bo'lgan me'morchilik yodgorliklari bunyod etildi. Buxoroda Ismoil Somoniy maqbarasi qurildi.

XIII asrda mo'g'ullar bosqinchiligi oqibatida Buxoro, Samarqand, Urganch, Mavr, Balx yong'in ostida qoldi. Oqibatda kulolchilik san'ati rivojiga putur ketdi. XIV asrdan boshlab O'rta Osiyo hududida kulolchilik tez sur'atlar bilan rivojlandi. A.Temur kulolchilik amaliy san'atini rivojlantirishda juda katta xizmat qildi. Bosib olingan joylardan ustalarni olib kelib, ular uchun rastalar ochtirdi. Mashhur go'zal, nafis binolar, qasrlar, saroylar qurdirdi. Amir Temur vafotidan so'ng o'zaro ichki janglar oqibatida Temuriylar xonligida markazlashgan xonlik kuchsizlanib ketdi.

Natijada Buxoro, Xiva, Qo'qon xonliklari paydo bo'ldi. O'rta Osiyoda bir necha feodal davlatning bunday ajralishi natijasida o'zaro aloqa susayib ketishiga sabab bo'ldi. SHuning uchun ham kulolchilik turli erlarda turlicha rivojlandi. XIX asrga kelib kulolchilik mamlakatlari tashkil bo'la boshladi. O'rta Osiyoda suvga bo'lgan ehtiyoj katta bo'lgani uchun sopol idishlarni tez sur'atlar bilan ishlab chiqarishga ehtiyoj sezildi. Asrlar osha ularning shakli va bezagi nafislashib bordi. Ustalar turli-tuman kulolchilik buyumlarini yasashdan tashqari ularni yuksak did bilan bezay boshladilar.

XIX asrda arzon baho chinni ishlab chiqarilishi va Rossiyadan chinni idishlarni ko'plab olib keltirilishi O'rta Osiyo hududida sopol buyumlar ishlashni birmuncha pasaytirib yubordi. Lyokin arzon sopol idishlarni me'morchilikda keng foydalanilishi kulolchilikning rivojlanishiga to'sqinlik qila olmadi.

Hozirgi kunda kulolchilik faniga yanada e'tibor kuchaymoqda. Poytaxtimizning barcha qo'shimcha ta'lim muassasalarida to'garaklar ishlab turibdi. O'zbekiston Badiiy Akademiyasiga qarashli Respublika rassomlik kollejida, K.Behzod nomidagi rassomchilik va dizayn institutida, Nizomiy nomli TDPU "San'at" fakultetining amaliy san'at kafedrasida bu fan sirlari talabalarga o'rgatilib kelmoqda. Bu ustalar yaratgan kulolchilik san'at asarlari ham muzeylardan joy olishiga ishonchimiz komildir.

Pedagogikada muammoli ta'limning uchta asosiy shakli mavjud:

- muammoli taqdimot;

- qisman-qidiruv faoliyati;
- mustaqil tadqiqot faoliyati.

Birinchi tur – bu muammoli taqdimot bo‘lib, o‘qituvchi o‘z oldiga vazifa qo‘yib, uni hal qilish mantig‘ini – qarama-qarshiliklar va ko‘zlangan maqsaddan chetga chiqish bilan yangisini kashf etishning qiyin usulini munozarali ravishda ochib beradi. Taqdimotni kuzatib boradigan talabalarda savollar, shubhalar, e‘tirozlar bor, ba’zida ular ishning keyingi bosqichini kutishadi yoki uni boshqacha, o‘ziga xos tarzda qurishadi. Tanqidiy fikrlash, muammoni tushunish va uni hal qilishda muqobillar shu tarzda rivojlanadi.

Ikkinchi tur – qisman-qidiruv faoliyati muammoli vazifa katta qiyinchiliklarni keltirib chiqarganda mumkin bo‘ladi. Talaba ularni o‘zi engib chiqa olmaydi, o‘qituvchi unga yordam berib, muammoni saqlab qoladi. U muammoni hal qilishda navbatdagi qiyin qadamni taklif qiladi, shunda talabalar qolgan qadamlarni o‘zlari o‘ylab topadilar yoki bolalar o‘zlari amalga oshiradigan echim rejasini beradilar. Natijada, talabalar butun muammoni bir butun sifatida emas, balki uning bir qismini hal qiladilar, kreativ faoliyat tajribasini to‘playdilar, tadqiqot izlashning individual elementlarini o‘zlashtiradilar. Ushbu usulning eng samarali shakli evristik suhbat bo‘lib, unda o‘qituvchi tomonidan tayyorlangan savollarning aniq tizimi umumiy muammoni hal qilish yo‘lidagi kichik vazifalarni ifodalaydi.

Uchinchi tur – tadqiqot usuli. U talabalar tomonidan har xil turdagi muammoli masalalarni tizimli hal qilishni ta‘minlaydi, ularning kreativ faoliyatini tashkil qiladi va qo‘yilgan muammoni o‘rganishning butun kursini o‘zlashtirishga imkon beradi.

Darslar davomida turli xil o‘qitish usullari va texnikalarining kombinatsiyasidan foydalanish kerak. Usullarni, o‘quv vazifalari va maqsadlarining tabiatini o‘zgartirib, o‘qituvchi talabalarning kognitiv jarayonlarini boshqaradi, ularni aqliy va amaliy harakatlarga undaydi. Talabalarning kreativ kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan o‘quv jarayonining samaradorligi ko‘p

jihatdan asta-sekin murakkab o'quv va kreativ vazifalar tizimini ishlab chiqish qobiliyatiga bog'liq.

Xulosa. Badiiy kulolchilik mashg'ulotlarida muammoli ta'limdan foydalanish hissiy jihatdan mazmunli, texnik yoki boshqa har qanday o'quv va amaliy muammolarni hal qilishga qaratilgan bo'lishi kerak. Badiiy kulolchilik mashg'ulotlarida muammoli usullardan foydalanish zarurati, sinfda kognitiv qiyinchiliklar holatini yaratish orqali o'qituvchi talabani aks ettirish zarurligiga jalb qilishi bilan asoslanadi. Talabani muayyan aqliy operatsiyalarni hal qilishga ongli ravishda jalb qilib, uni taqqoslashga, umumlashtirishga, tahlil qilishga va h.k.larga majbur qiladi, bu kreativ kompetensiyani rivojlantirishni faollashtiradi.

Ushbu usullar har bir talaba uchun muvaffaqiyat holatini yaratishga, o'quv faoliyatining individual shakllariga o'tish uchun shart-sharoitlarni yaratishga, samarali ishlash usullarini ishlab chiqishga yordam beradi, shaxsning kreativ kompetensiyasini rivojlantirish uchun rag'bat bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2023. – 43 b.
2. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. www.lex.uz
3. Azimov I.M. O'zbekiston naqshu nigorlari. T.: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1987. - 142 b.
4. Bulatov S.S. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. – T.: Mehnat, 1991. – 384 b.
5. Bulatov M.S. Geometricheskaya garmonizatsiya v arxitekture Sredney Azii IX-XV vv.
6. Zohidov P.SH. Zeb ichra ziynat. – T.: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1985. - 118 b.
7. Zohidov P.SH. Me'mor san'ati. – T.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1985. - 118 b.
8. Zohidov P.SH. Farg'ona naqshi (xalq ustasi Saidahmad Norqo'ziev albomidan). - T.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1960. - 48 b.
9. M.K.Raximov “O'zbekistonda badiiy kulolchilik” – T.: 1961.